

*Călătorului îi stă bine cu tăcerea:
o perspectiva asupra societății suedeze actuale*

Memoriile sau notele de călător sînt texte larg utilizate de mai toate categoriile de cercetători (umaniști, artiști, naturaliști, sociologi, psihologi), dar și de către iubitorii de beletristică. Întrucît oferă informații concrete, aflate în diferite grade de prelucrare, conținînd interpretări interesante sau doar purtînd cu sine ceva din sensibilitatea, pasiunea și exercițiul călătorului care își face astfel publice trăirile și gîndurile, aceste texte pot exercita influențe considerabile asupra multor categorii de cititori.

Aceleași atribute însă, încarcă respectivele texte cu o doză de relativitate. Desigur, nici textele specialiștilor (geografi, istorici, arhitecți, psiho-sociologi etc.) nu sînt lipsite de asemenea limitări. Cu toții se raportează la ceva și, indiferent de cantitatea de material sau de experiența încorporate, acel ceva rămîne central și predominant, indiferent la faptul că ține de axiologie, de teleologie, de perspectiva propriului domeniu sau doar de estetica prezentării.

Sub acest aspect, rămîn destul de deplasate ironiile cu care G. Călinescu îl învăluie pe Dinicu Golescu, cel care măsoară piețele, clădirile, spațiul în general. În Bazilica Sfîntul Petru, din Roma, axa centrală a pavimentului oferă o comparație metrică cu alte construcții religioase relativ ample, aparent comparabile. Faptul acesta poate deveni îndemn și sugestie pentru un efort mental mai elaborat și pretențios, prin care cel care scrutează întregul spațiu încearcă a-și imagina cîte bazilici obișnuite ar încâpea acolo, volumetric. Deși poate fi privit superficial de către cel neanimat de rodnicul imbold către observare, imaginare și comparare a spațiilor, abia în urma unui astfel de efort s-ar putea ajunge la înțelegerea profundă a faptului că aceia care timp de 120 de ani au proiectat și construit Bazilica Sfîntul Petru au avut un simț și o știință a proporțiilor atît de bine întemeiate pe înțelegerea spațiului natural și pe convertirea acestuia în spațiu arhitectural încît, fără un astfel de efort, privitorul nu își dă seama cît de mare este, de fapt, Bazilica! Apoi, abia în acel moment se poate ajunge la înțelegerea felului în care este proporționată acea construcție, sub specia tuturor celor trei dimensiuni, a chipului în care colaborează exteriorul cu spațiul înconjurător, a modalităților complexe în care sînt gestionate arhitectural spațiile interioare și în care sînt cuprinse construcțiile conținute, cu toate consecințele care decurg de aici pentru simțuri și minte.

De aceea nu pare a fi deloc productivă tratarea din perspective înguste, și cu atît mai puțin ironice, mai cu seamă dacă diletanții sînt ironizați de alți diletanți. Cu excepția – relativ limitativă, însă nu exclusivă – a faptului că datele și criteriile ce pot fi supuse controlului și, eventual, acceptului științific sînt de ordin strict tehnic, astfel de chestiuni nu aparțin unui singur domeniu, ele aflîndu-se într-un spațiu dominat de oarecare subiectivitate, înțelegerea superioară neînlăturînd dreptul la simpla judecată umană. Domeniul acesta pare a fi mai degrabă al intersecției perspectivelor și al libertății ideilor.

Desigur, adesea, călătorul nu pricepe tot ceea ce observă, iar omul de știință nu poate duce la un nivel înalt al înțelegerii tot ceea ce constată. Chiar astfel însă, relatările lor, în mod fatal interpretative, rămân cele care constituie imaginarul de cea mai mare forță, acesta fiind, în fond, felul în care ființa umană percepe, își reprezintă și gîndește lumea, și în funcție de care acționează în aceasta.

La rîndul sau, deși poate fi creditat cu un oarecare grad de înțelegere a lumii sale, localnicul își are propriile limite, date – în mod aparent paradoxal – nu doar de consubstanțialitatea sa cu acea lume, ci și de limitele sale de înțelegere a felului în care sînt edificate alte lumi, generate de alte mentalități. El poate funcționa perfect în lumea sa, fără ca acest lucru să însemne implicit că a înțeles-o pe deplin la nivel conceptual și chiar funcțional, ci doar că și-a asimilat la modul natural mediul în care există. În fapt, astfel de limite nu pot fi puse doar pe seama celuilalt și nu sînt înlăturate de simplul exercițiu al propriei lumi.

Cel mai relevant lucru pentru observarea și înțelegerea felului în care ființa umană își dogmatizează percepțiile și înțelegerea, fixarea sa în propria lume și în propriul mediu (lucru de care nu este scutit nici călătorul care a dobîndit rutina parcurgerii mai multor spații) este intransigența. Aproape negreșit fiecare este interesat de opinia celuilalt asupra lumii sale. Cu toate că Goethe considera că cel mai bine ne cunoaștem prin ceilalți, interesul acesta nu este aproape niciodată în sensul disponibilității de a accepta – nici chiar în formă ajustată – opiniile celuilalt. Ceea ce, de fapt, vrea fiecare este să verifice și să „corecteze” percepțiile celuilalt, să îl aducă la propria înțelegere, chiar atunci cînd acest lucru înseamnă chiar modificarea concepțiilor profunde, a mentalității aceuia, inclusiv a cunoașterii lumii de acasă!

Fie că se află în ipostaza de călător, fie în cea de localnic, fiecare solicită opiniile localnicului / călătorului cu privire la lumea călătorului / localnicului. Chiar dacă face acest lucru de acasă, chiar dacă o face dintre străini, el se închipuie testînd cu înțeleaptă atotcunoaștere și din poziția de unic referențial capacitățile celuilalt. Ceea ce urmărește el, însă, este corespondența dintre ce spune celălalt cu propria percepție și opinie, privită ca un adevăr mai presus de orice dubiu. Orice abatere de la viziunea asupra propriei lumi este spulberată cu argumentul pe care îl crede a fi suprem: că în urma descrierii celuilalt, nu recunoaște nimic din lumea sa, deci totul este o aberație!

În mod aparent paradoxal, încă și mai înverșunat poate fi individul, localnic sau călător, care judecă țara celuilalt, mai ales dacă vine dintr-o cultură care se socoate superioară prin ceea ce au făcut și durat înaintașii săi timp de secole (chiar dacă, prin tot ceea ce face, el exercită o acțiune inversă). Străinul este oricînd gata să explice cum este de fapt lumea celui care stă să-l asculte și cîtă neînțelegere a realității se află în acela! Cine va face experimentul de a-l aproba în tot ceea ce spune, va vedea că, de fapt, nu de aprobare are nevoie – adesea nici măcar de a-l transforma pe celălalt într-o ființă care percepe, înțelege și judecă pe calapodul lui –, ci de a forța limitele celuilalt pînă la a arăta limpede că

cele două lumi sînt strict ierarhizate, că una nu are decît a o urma întocmai pe cealaltă. Nu cunoașterea se transferă și se extinde, ci limitele și conținutul patului procustian. Străinul are mereu o povestire despre celălalt, prin care își arată percepția asupra unei lumi sordide, incoerente, triste sau încărcate de orice astfel de atribut, judecățile sale fiind definitive și irevocabile. Față de români, cei mai mulți au plăcerea de a povesti experiențe dintr-o ședere de cîteva zile, din vremuri diferite. De fiecare dată ei descriu cu lux de amănunte cum a fost asaltat de un ziarist sau cum a avut o experiență, neapărat indirectă, cu regimul. Cît de brav a fost el (spre deosebire de majoritatea copleșitoare a românilor, care ar fi trebuit să facă la fel în fiecare secundă a vieții lor) respingînd o presupusă ofertă de a lăuda regimul. Și toate despre aceste lucruri, bravul declară inocent că nu le-a înțeles, ceea ce – absolut întîmplător și independent de puterea sa de înțelegere – este cît se poate de adevărat! De fiecare dată, omul omite să spună cum a obținut viza de intrare într-o țară la fel se selectivă și pentru intrări, nu doar pentru ieșiri, așa cum omite să spună dacă a venit deschis și pentru a-și lărgi limitele sau doar pentru a se convinge de ceea ce deja știa de acasă.

Astfel de interacțiuni, în care fiecare prezintă și „judecă” lumea celuilalt, iar apoi compară totul cu imaginea oferită asupra propriei lumi, aduc cu sine un dezacord consecvent, fapt care arată că, de fapt, fiecare este blocat în propria sa lume, că lumea celuilalt nu poate fi privită decît din perspectiva propriei lumi, așa cum fiecare privește realitatea cu proprii ochi fizici. O înșiruire paralelă, pe opt coloane, a „defectelor” și a „calităților” lumii proprii și a lumii celuilalt, făcută și de către localnic și de către călător, ar arăta puține puncte comune, unele datorate neînțelegerii, mai multe datorate perspectivelor diferite, iar lucrurile nu s-ar schimba semnificativ nici după cîteva ani de viețuire în lumea celuilalt, noile „defecte” și „calități” care ar apărea datorîndu-se în aceeași proporție nivelului de înțelegere și fundalului mentalitar generat de consubstanțialitatea cu propria lume, de origine.

Doar „detașarea” celor care au ajuns să nu mai aparțină niciuneia dintre lumi ar putea aduce un oarecare acord, dar mai ales între aceștia, fapt semnificativ în planul judecării chestiunii, însă fără consecințe în planul vieții reale a comunităților. De aceea, înaintea înțelegerii celuilalt și a lumii sale ar trebui să se afle acceptarea acestora, astfel de „cateheze” nefiind decît semnul aducerii celuilalt la propriile limite de înțelegere a lumii, anularea identității lor, totul în numele corectei înțelegeri, dar întemeiate pe neînțelegerea, neacceptarea și respingerea perspectivei celuilalt.

*

Avînd în vedere aceste lucruri ne încumetăm să împărtășim cîteva gînduri dobîndite în urma unei scurte șederi, de 10 zile, în Stockholm, expunîndu-ne riscului de a fi contraziși atît de către nescandinavi, cît și de către scandinavi. Rămîne consolator gîndul că, în cele din urmă, Columb a descoperit pămînturi despre care credea că sînt Indii și, într-un fel, chiar erau „niște Indii”.

Călătorul care a trecut adesea prin lumea germanică și mai ales cel care a locuit în aceasta, va vedea la Stockholm o lume ce poartă trăsăturile generale ale lumii germanice. În diferite grade și parțial, desigur. Unele dintre acestea sînt de rang natural, altele sînt dezvoltări datorate voinței determinate cultural.

Fascinantă în lumea germanică este împărțirea spațiului. Precum romanicii sau slavii, germanicii au străzi bipolare, avînd curs unic și clădiri de ambele părți, însă aici este mai profund înțeleasă tridimensionalitatea spațiului. Străzile nu se constituie neapărat ca spațiile dintre șiruri paralele de clădiri, deci ca șiruri întretăiate în unghiuri mai mult sau mai puțin drepte, dar nici nu cunosc sinuozitățile încurcate ale lumii asiatice și nord africane. Între două artere se constituie adevărate rețele ale libertății, stradele și piațete, adică separații și uniuni. Geografia aceasta redă modul comunităților de a se raporta unele la altele, fiind congenere cu felul în care a fost interiorizat și apoi reflectat spațiul public. Clădirile poartă urmele limpezii ale aceleiași istoricități. Impecabil construite, durate de-a lungul deceniilor, în coerență cu trăirea care decurge din perspectiva diacronică și care o integrează ca filon central, ele sînt un semn de continuitate a vieții. Greu de spus dacă firească sau deliberată, dar cu siguranță conștient asumată.

Oarecum exemplară pot fi experiențe în spații în care turiștii nu pătrund îndeobște decît în proporții mai mici: Opera și Muzeul de istorie naturală. Călătorul poate nimeri o reprezentație care, în mod normal, nu va fi diferită de o alta, poate la fel de bună precum cea care, la premieră, a avut familia regală printre spectatori. Cel mai probabil va întîlni cîntăreți de operă nu prea cunoscuți pe scenele lumii, dar avînd o prestație excelentă. Aproape sigur că va fi uimit de relația neobișnuită dintre calitatea înaltă a actului lor muzical, marea modestie a artistului și prețuirea caldă, oarecum familiară, categoric reală, „de zi cu zi”, dinspre public. Foarte bine educat din perspectivele care se pot dezvălui într-un astfel de spațiu, publicul are în fața sa artiști care par lipsiți de orgolii și ambiții vane, generatoare de gesturi histrionice ori succese numărate prin șirul de minute al ovațiilor și în cantitatea de palme care aplaudă. Deși dețin posibilitățile necesare aducerii de cîntăreți celebri, suedezii par a prefera să asculte artiștii pe care propria realitate îi procură. Pesemne că acest fapt le păstrează echilibrele, ceea ce pare a spune că cu excepționalitatea nu se poate clădi o societate bine echilibrată sub raportul dinamicii dintre stabilitate și variabilitate. Mi se pare un semn al voinței deliberate de a consolida un edificiu stabil, care să nu fie una dintre scenele construite pentru geniul pasager. Trăsătura aceasta pare a arăta că suedezii nu țin să trăiască clipa, ci viața, echilibrat și la scară istorică, evitînd efortul spectacular dar fără garanții de eficiență.

Clădirea Muzeului de istorie naturală este un palat propriu-zis, un spațiu al învățării pus de către Stat la dispoziția Societății. De aceea, intervalele sale sînt liber străbătute de un flux continuu de vizitatori aparținînd tuturor vîrstelor. Spațiile dedicate mineralelor, lumii oceanelor, planetei, sistemului solar, corpului uman și diferitelor momente ale

istoriei, lumii insectelor, animalelor etc. sînt extrem de bine echipate cu mulaje, aparate demonstrative, mostre ale realității prezentate, după caz. Cei mici învață aici să cunoască lumea fizică, legile ei și regulile interacțiunii cu aceasta, adulții, probabil că și ei, își reprezintă mai bine deprinderile deținute, viața și învățarea ei combinîndu-se în cel mai solid și realist mod.

Aceste cîteva observații par a fi confirmate și de felul în care se desfășoară viața cotidiană vizibilă în spațiul public, de la nivelele de acțiune și de comportament care par a fi cele mai banale pînă la cele grave. Comportamentul la trecerea străzii, de pildă, este destul de diferențiat în lumea germanică. În general, indiferent de mărimea orașului și de intensitatea traficului, în Germania, pietonii respectă convenția semaforului. De cealaltă parte, într-un oraș precum Zürich-ul, pietonii mai degrabă trec pe culoarea roșie decît așteaptă verdele, iar șoferii sînt extrem de îngăduitori, chiar construcția străzilor – adică felul în care au fost ele gîndite –, permițînd o astfel de libertate de comportament. Libertatea pe care, sub acest aspect, și-o iau cei din Stockholm este comparabilă cu a elvețienilor, însă ajustată la faptul că străzile lor sînt mai largi, clar delimitate de trotuare, deși uimitor de lipsite de intensitatea de circulație a unei capitale europene obișnuite.

Oricunde ar privi călătorul, în autobuze și trenuri, în magazine, piețe (animate de traficul obișnuit sau de vreo sărbătoare populară), în zone de mare trafic pietonal, în locuri de distracție sau la organizarea și funcționarea locuințelor, va observa același spirit germanic rezonabil, care rînduiește lucrurile în modalități eficiente. Controlul, însă este mult mai accentuat decît în cel întîlnit în Elveția și incomparabil cu ceea ce se află în Germania. Este greu de spus dacă în Germania convențiile au fost mai natural constituite și tot astfel asumate încît au fost asimilate interior pînă la a deveni invizibile sau dacă ele au fost concepute într-un mai bun acord cu mentalitatea care a generat acea lume.

Aceeași libertate, mirabilă pentru romanici, dar semnificativă pentru o astfel de analiză, apare în domeniul limbii. În modalitatea centrifugală a germanicilor, fiecare își poate folosi propriul dialect sau grai, fără teama de a fi exclus, nimeni neînțelegînd de ce și-ar asuma o altă normă decît a sa, în condițiile unei semnificative egalități față de înțelegerea rosturilor limbii în lume. Faptul acesta este promovat în școli, la nivelul celei mai mari părți a societății și, oricum s-ar raporta unii sau alții la acest aspect important, cu toții se află departe de opoziția care ar însoți un astfel de comportament și o astfel de atitudine, în lumea romanică. Aici s-ar putea afla unul dintre semnele voinței de a recunoaște și respecta identitatea formală a concetățenilor.

În general, Stockholm-ul reflectă marea deschidere pentru care este cunoscută Suedia de către străini, în ceea ce privește felul în care mentalitatea generală înrîurește viața de zi cu zi și pe baza căreia se edifică și evoluează societatea suedeză. În compatibilitate cu curentul cultural general din zilele actualului Occident, lumea suedeză își ridică în mod voit limitele naturale, promovînd deschiderea către alteritatea fizică și spirituală. Un îndemn, des întîlnit, precum „dacă v-a plăcut în Suedia veniți să locuiți aici!” nu lasă loc de

interpretări. Suedia pare a fi depășit toleranța ca idee și ca practică, depășind concepțiile care pornesc de la înțelegerea darwinistă a unității materiei vii și ajungând la proclamarea lamarckistă a lipsei de limite a educabilității aceleiași materii vii. Într-un astfel de context, sînt tot mai dese cazurile în care suedezii, în situații obișnuite, se comportă cu o nediscriminare și lipsă de instinct de conservare care arată gradul aproape total de mistuire a ideologiei care încearcă să arare că natura poate fi dominată de cultură, că cea dintîi poate fi și trebuie transformată conform preceptelor culturale. Este o perspectivă și un mod de acțiune care se reproduc și răspîndesc cu ușurință, deci care vor avea consecințe nu doar asupra Suediei, iar rezultatele vor apărea curînd.

*

Multe dintre lucrurile semnalate decurg în mod firesc din felul în care sînt rînduite realitățile naturale și în care au evoluat, procesual, comunitățile. Altele derivă din modalitățile particulare în care mentalitatea s-a adaptat la realitate, dar și în care aceasta a înțeles și a putut restructura lumea pe această bază dublă. În cele din urmă, astfel de rezultate sînt generate de coevoluția organică a mentalității și a mediului, cei care au construit această lume construindu-se prin chiar acest proces. Interacțiunea culturală cu mentalitățile altor medii poate aduce cu sine schimbări mai mult sau mai puțin profunde, mai ales sub imperiul voinței. În cele din urmă, atît judecățile prin care o lume se percepe pe sine, eventual ajustîndu-se conform unor deziderate, cît și cele externe, eventual suportînd schimbări conforme unor tipare, sînt esențialmente supuse subiectivităților senzoriale și conceptuale, necesitînd acomodarea periodică la legile de esență naturală ale materiei organice.